

TOI TANGATA®

Mahere Ako

Kaupapa 5

Ngā kai a ngā atua

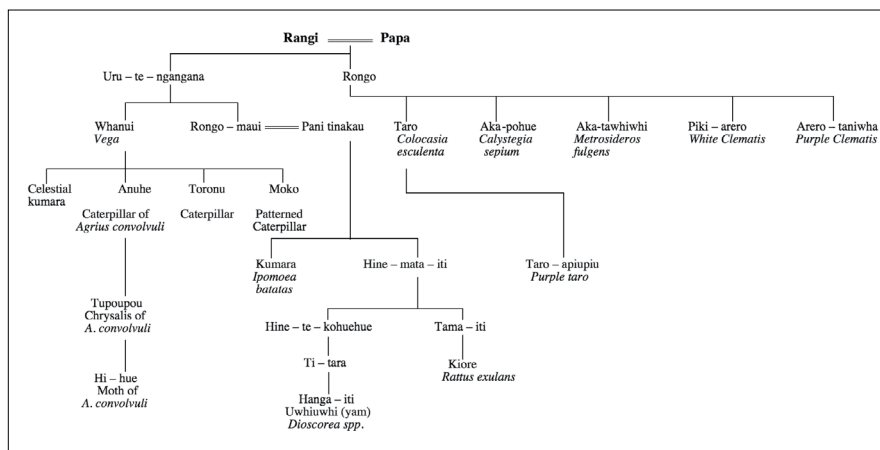
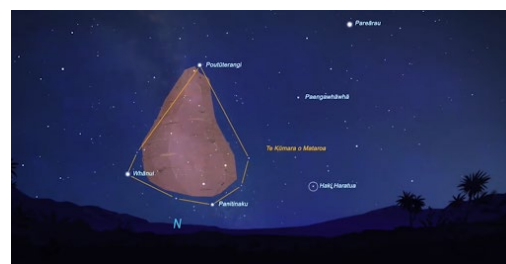

TOI TANGATA®

Rārangi Ngohe

Ngohe 1: Te Whānau Tī	01-02
Ngohe 2: Pūrākau	03
Ngohe 3: Te kūmara o Mataora	04
Ngohe 4: Tirotiro hekaheka	05

Ngohe 1: Te Whānau Tī

Ngohe 1: Te Whānau Tī

Whāinga:

- Kia whai mōhiotanga ki ētahi kai a ngā tīpuna me ngā hononga ki ngā atua.
- Kia whai mōhiotanga ki te hononga o te taiao, ki ngā whakapapa o te kai.
- Kia whai māramatanga ki te āhua o te taiao e matomato ai te tipu o ngā kai taketake.

Rauemi āwhina:

Te Whānau Tī

<https://l1nk.dev/mLcLe>

Kiriata mō te Tī Kōuka

<https://sl1nk.com/rvhb2>

Kupu whakataki:

I mua noa atu i te taenga mai o te Tī ki Aotearoa nei, he nui kē ngā kōrero a ō tātou tūpuna, me ō tātou whanaunga nō Te Moana-nui-a-Kiwa mōna. Nā ō tātou tūpuna i hari mai ngā kōrero nei, me te momo Tī hoki e hirahira katoa ana ki a rātou. Ko te Whānau Tī tērā. He nui ngā momo Tī- he nui hoki ōna whakamahinga.

Ngā rauemi:

- He pene hinu
- He pepa iti

Ngohe 1: Te Whānau Tī

Hei mahi:

Hei mahi:

Anei tētahi rauemi āwhina hei pānui mā ngā kaiako, ngā kaiwhakahaere rānei o te ngohe hei ārahi i ngā mahi nei.

Kiriata mō te Tī Kōuka

1. Pānutia te pukapuka nei mō te whānau Tī

2. Kimihia tētahi rākau nō te Whānau Tī i tō rohe
3. Kia ngātahi te puta ki waho me ā koutou rauemi, ka tirohia aitētahi rākau Tī. Anei ētahi pātai hei ārahi i ngā mahi tirotiro.

Kia tirotiro ngā karu

He aha ngā tae e kite nei koe?

Kia hongī te ihu

He aha tā tō ihu e rongo nei?

Kua rangona kētia rānei e koe tērā kakara?

Kia pā ngā matimati

Kia āta pā atu, he aha tāu e rongo nei?

Ka hoki rānei ngā mahara ki tētahi mea?

He pātai anō:

He manu, he pepeke rānei kei runga i te Tī?

Kō hea tēnei momo rākau?

He hua, he putiputi rānei tō te rākau?

Mēnā he tī kōuka ki tō rohe:

Anei tētahi kiriata e mōhio ai koe ki te kato i ngā rau tī kōuka, hei kai, hei mea raranga rānei. He huarahi anō tēnei e whai wheako ai ngā tamariki ki te Tī kōuka.

Hei mea mātaki:

1. NGĀ TORO –
TĀWHAIWHA!

2. Whakatakotohia te pepa ki te kahiwi o te rākau
3. Puritia tonutia atu te pepa ki te kahiwi, ka whakakarakara ai e kitea ai te kaitara o te kiri rākau
4. Mēnā he rau kua taka ki te whenua, kohia hoki ēnei, ka whakakarakara ai, kia kitea hoki te kaitara o te rau
5. Ka mutu ana te mahi karakara a te katoa, whakairia ngā mea katoa hei mahi toi.

Hei kōwhiringa – whakapirihia ngā pikitia kiri rākau katoa, kia waihanga mai ai i tētahi kahiwi kotahi. Mā ngā ākonga hoki te rākau tī e whakaoti mā te āpiti i ngā rau.

Ngohe 2: Pūrākau

Hei mahi:

Kupu whakataki:

I heke iho mai ngā kai i ngā atua. He nui ngā kōrero tuku iho e whakamahara ana i a tātou i ahu mai te kai i hea, he aha hoki tōna whakapapa. Mā te wānanga i ngā kōrero nei, e whānui ai tā tātou titiro ki te kai, e whai mōhiotanga ai hoki ki ōna whanaunga, ki tōna kāwai heke iho i a Rangi rāua ko Papa.

Ngā rauemi:

- He pou atua nā Kauae Raro.
- Anei tētahi pukapuka nā Rā Pōmara, ko Ngā Uri o Kāmaka, me ngā whakapapa o te koura.
- He peita, he pene karakara, he paraihe peita.
- He uhi mō te tēpu.

Hei mahi:

1. Pānuihia te pūrākau nei ki ngā ākonga.
2. Āta whakarōpūngia ngā tamariki, ka noho tētahi atua i kōrerohia i te pūrākau hei aronga mā rātou. **Hei tauira:** Ko *Papatūānuku*, ko *Ranginui*, ko *Hinemoana*, ko *Tāwhirimātea*, ko *Rakahore*, ko *Hinemurutoka*.
3. Ko te mahi toi e whai ake nei. Ko tā te ākonga he kohi taputapu, he tā, he peita, he whakakara i tētahi atua i whakapuakina i te pūrākau. **Hei tauira:** "ko Hinemoana.... Ko tana āhua, he rite tonu ki

tō te moana – he whakaataata, he ātaahua, he āio, he kānapanapa, he pukutākaro”....

Anei ētahi pou atua nā Kauae Raro, hei whakarākei mā ngā ākonga.

4. Ka mutu ana te mahi toi, pānuitia anō te pukapuka. Ka whakapuakina ana tētahi atua, ka tū mai rōpū i riro i a ia taua atua rā ki te whakaatu me te whakaari mai i tōna āhua.

5. Karawhiua ētahi pātai:

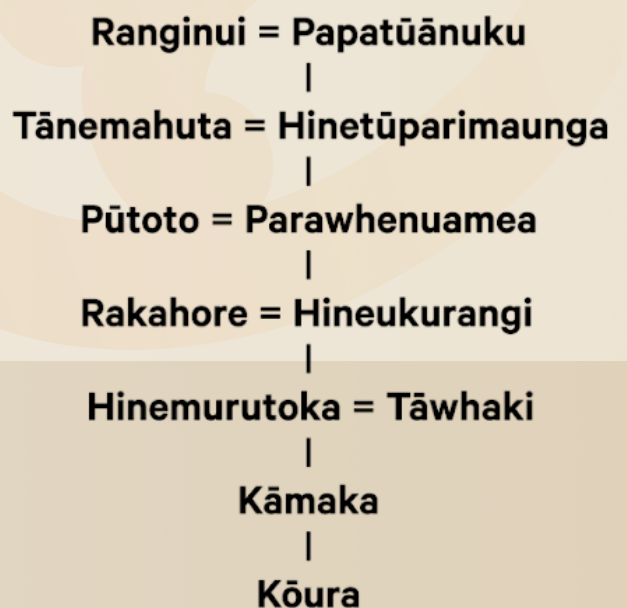
Nā wai a Kāmaka?

Ko wai mā ētahi o ngā mokopuna a Rangi rāua ko Papa?

Ko wai a Hinemoana?

(Mead, 2003)

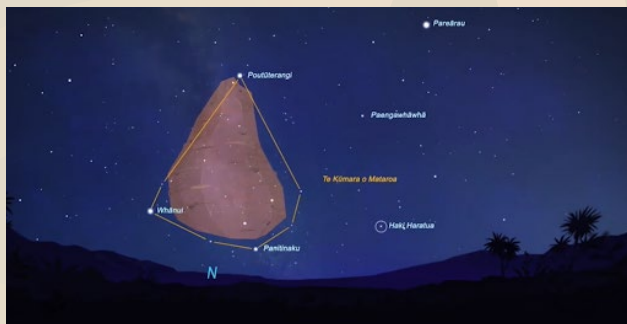
Ngohe 3: Te kūmara o Mataora

Hei mahi:

Kupu whakataki:

He nui ngā tohu i te taiao hei ārahi i ā tātou mahi kai. He nui ngā mātauranga kei te taiao e tohu mai ana hei āhea whakatutuki ai tētahi mahi kai. He puna mātauranga kei roto, nō reira kia kaha te whakapuaki mai i ngā kōrero mō ngā mahinga kai o tō ake rohe. Anei tētahi tauira hei whakaara ake i te kaupapa mō te kūmara.

1. Mātakina tēnei kōrero mō Panitinaku.
2. E puta ki waho, kohia ngā kōhatu iti e toru- ka noho ēnei hei whetū.
3. Mā tētahi e whakatauiria i te āhua o ngā whetū i te ngahuru ki ngā kōhatu. **Hei tauira:** ko *Panitinaku*, ko *Whānui*, ko *Poutūterangi* - ānō he kūmara te takoto pēnei i te pikitia i raro nei. Ko Te Kūmara o Mataora tēnei kāhui whetū. Tōaitia te mahi nei kia titia ai ki te hirikapo.

Ko wai ngā whetū e hono ana ki te kūmara?

Ko wai te matua o te kūmara?

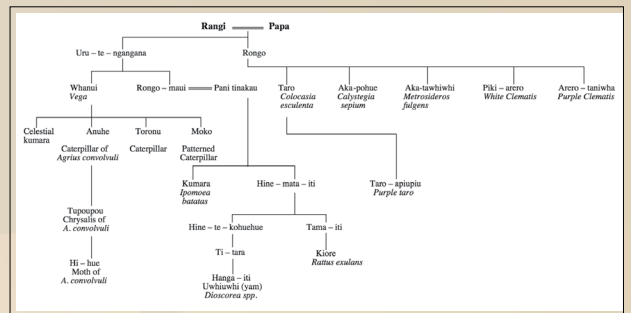
Ko wai te atua o te kūmara?

He aha te tikanga o te tinaku?

Anei tētahi rauemi āwhina, nā Mere Roberts.

Anei te whakapapa o te kūmara i kitea i tōna rauemi, hei whakamahi māu:

Ngohe 4: Tirotiro hekaheka

Hei mahi

Kupu whakataki:

He aitanga nā Tāne ngā hekaheka. Kei ngā wāhi katoa ngā hekaheka - kei te oneone, kei ngā rākau, kei ngā otaota. Ko ētahi hekaheka hei kai, pēnei i te hakeke, i te harore, i te tawaka. Ko ētahi hei rongoā, pēnei i te angiangi. Arā atu anō ōna whakamahinga i te wā i a rātou mā. I te ngahuru kitea ai te nuinga o ēnei hekaheka.

1. Pānuitia tēnei pūrākau, nā Te Haumihiata Mason, mō te hekaheka hakeke, ko Tiakiwai Taringa Hakeke.

Ngā rauemi:

- He koti.
- He kamupūtu.
- He waea, he kāmera hei kapo whakaahua.
- Anei tētahi rauemi tautoko nā Kids Greening Taupō.
- Ngā hekaheka o Aotearoa - He Aratohu mā te pouako.

1. Kia ngātahi te puta ki waho me ā koutou rauemi i te ngahuru.
2. Tirohia ngā wāhi mākū, ngā toko, ngā tumu, ngā rākau pīrau rānei. Ki te tūpono koe ki tētahi hekaheka, tirohia tōna āhua.

Kia tirotiro ngā karu – He aha ngā tae e kite nei koe?

Kia hongī te ihu – He aha tā tō ihu e rongō nei?

Ko hea te hekaheka nā? Mā ngā rauemi o runga ake hei āwhina i a koe.

Hei aha te momo nei? *Hei kai, hei rongoā, hei kai mā te manu?* (Tirohia te whārangi 45 o tēnei rauemi hei āwhina i a koe).

3. Kapohia tētahi whakaahua ki taua hekaheka. Ki te rahi tonu atu, kohia ētahi hei kai i tō hokinga atu ki te puna/kōhanga/kura/kāinga.

TOI TANGATA®

*Ka rere te tai o mihi ki te
hunga i hāpai ake i ngā mahi
nei. Ki te putea tautoko, ki
Te Mātāwai, i taunaki mai i
ēnei mahi, ka rere ngā mihi.*

*Nō mātou te whiwhi te
mahi tahi ki a Ngāti Pāoa
Iwi Trust, ki a Para Kore
hoki. Tēnā rā koutou, e ngā
kaihāpai i whakaaro nui mai
ki tēnei o ngā kaupapa.*

